

ЦЕННО КОЛЕКТИВНО ИЗСЛЕДВАНЕ

Стогодишнината от освобождението на България от османско иго, велико събитие в историята на нашия народ, даде нов силен тласък в изучаването на връзките между културното наследство на българския и руския народ. Това е извънредно богата и плодотворна област за изследователите, тъй като духовните и културни връзки и взаимоотношения между двата братски народа имат многовековна, при това твърде плодотворна история. Особено богати и разностранни са тези връзки в областта на езика и литературата.

В изследването на тези връзки и взаимоотношения е създадена вече значителна традиция, датираща от преди век и половина, като се започне от проучванията на крупните руски учени-слависти от 20-те—30-те години на XIX в. и се достигне до издирванията на редица съвременни български и съветски учени от различни поколения в наше време, когато и самите връзки, и тяхното изучаване получиха и получават все по-голяма дълбочина, сложност и динамика. Имената, свързани с този процес, са много. Опитът за изброяването им в една кратка рецензия носи сериозни рискове.

Излезлият неотдавна в Ленинград двутомен колективен труд „Руско-български фолклорни и литературни връзки“*, съвместно издание на Института за руска литература (Пушкински дом) при АН на СССР и на Института за литература при БАН, е плодотворно продължение и по-нататъшно развитие на една създадена и утвърдена вече традиция на най-тесно сътрудничество между българските и съветските учени-литературоведи. Този труд свидетелствува за все по-задълбочаващия се интерес на специалистите от двете страни към различните проблеми и аспекти на този така важен процес на най-активна размяна на духовни ценности, на активно културно взаимопроникване в течение на едно хилядолетие.

Сборникът „Руско-български фолклорни и литературни връзки“ идва между другото

* Руско-българские фольклорные и литературные связи (в двух томах). Т. I, 1976; т. II, 1977. Редакция: В. Г. Базанов, В. Н. Баскаков, С. Божков, Г. Димов, В. Малеева, А. М. Панченко.

и да докаже колко много документи и материали лежат още неиздирени в библиотеките и архивите, колко е необходимо те да станат обществено достояние. Да не говорим за необходимостта от постоянно теоретическо и методологическо преоценяване и осъвременяване на направеното вече в това направление. Появяването на двутомника още веднъж категорично подчертава, че е нужно да се извършат предварителни многобройни конкретни изследвания на отделните проблеми, без които е невъзможно да се обобщи и разкрие цялостната картина на литературното развитие на един народ, още по-малко може да се разкрие процесът на литературното му общуване с другите народи.

Даже беглият поглед върху двата тома показва, че редакционният колектив се е водил от идеята поместените разработки да обхванат целите десет века на литературното общуване между българи и руси, като следват хронологическия ред на явленията, без, разбира се, да се спазва съвсем строго важността на изследваните проблеми. Идеята е, без да се претендира за пълнота и изчерпателност, да се проучат проблеми и да се насочи вниманието на специалисти и читатели не само към хронологическата последователност, но и към диалектичката вътрешна връзка между разглежданите явления от българското и руското устно поетическо творчество, от българската и от руската литература от X до XIX в., а оттам и към цялостния процес на развитие на взаимните връзки. Този подход към материала е довел и до установяването на структурата на двутомника, която може да се сметне като напълно приемлива.

Във връзка с това поместените в първия том материали са обединени в три дяла: връзки между старобългарската и староруската литература, връзки между българското и руското устнопоетическо творчество и взаимоотношения между български и руски писатели, както и подбор и разработка на българска тематика от руски писатели от XIX в. По-пълна представа би ни дал един, макар и бегъл обзор на самите статии и студии, поместени в двутомника.

Първият том се открива със статията на Е. Г. Зиков „Бележки за руско-български връзки от най-старо време (X—XI в.)“. Това е един кратък, стегнат, компетентен обзор на научните изследвания върху този най-ранен етап в литературното общуване на

двата народа. Авторът подчертава изключителната важност на делото на Кирил и Методий и техните ученици като основоположници на българската и общославянската писменост и литература. Подчертава активното и плодотворно участие на делото на първите български книжовници — Кирил и Методий, Климент Охридски, Константин Преславски, Йоан Екзарх, презвитер Григорий и др., във формирането на староруската литература, без в никакъв случай да се подценява ролята и значението на делото на най-старите руски книжовни дейци. Авторът намира, че засегнатите от него проблеми се нуждаят от задълбочено съвременно изследване и от доизясняване на руския, българския и византийския компонент в този най-ранен етап на общуване.

А. М. Панченко развива аргументирано интересни мисли за някои естетически постулати, съдържащи се в „Шестоднев“ на Йоан Екзарх, на които малко се е обръщало внимание и които според автора несъмнено са дали своето отражение върху развитието на естетическото мислене в България и Киевска Русия.

Световноизвестният съветски литературовед акад. Д. С. Лихачов в едно кратко научно съобщение убедително проследява един неизследван момент от историята на забележителния средновековен български книжовен паметник „Симеонов изборник“, който през 1073 г. е преписан за киевския княз Светослав и се превръща в паметник и на старата руска литература под названието „Светославов изборник“.

В „Български паралели към „Слово за похода на Игор“ Ф. Я. Прийма прави многобройни паралели между места от текста на бележития староруски литературен паметник и песни от българския юнашко-хайдучки епос (песни за Крали Марко, за Момчил, за Дойчин и др.), аргументирано доказвайки твърде близки сходства между тях, а това пък е доказателство за близостта и единството в духовния мир на българи и руси в древността. Изследователят вижда близостта не само в съдържанието, не само в „првобитно-пантеистичната“ философия на неизвестните автори на произведенията, но и в много еднакви или сродни елементи на поетиката. Засегнат е много важен възел от проблеми, чието по-нататъшно изучаване ще доведе очевидно до още по-цялостни и по-важни резултати. Приносният момент в статията на Ф. Я. Прийма е и в това, че чрез направените паралели с българския юнашко-хайдучки епос той дава обяснение на някои от многобройните „тъмни“ места в „Слово за похода на Игор“, предизвикали толкова дискусии.

Мост от старата руска и българска литература към новите векове поставя Л. Боева в статията си „От житието към повестта“, където върху изобилен оригинален материал се правят верни изводи за развитието на повествователния жанр в двете литератури

при извора на съвременното им развитие. В статията се поставят въпроси на поетиката, на вътрешните, чисто литературни закономерности на развитието на този жанр.

Различни проблеми се поставят в статияте, посветени на връзките между българското и руското народнопесенно творчество. Интересни съпоставки прави З. И. Власова върху много старинни и отдалечени от съзнанието на съвременния човек фолклорни жанрове в статията си „Руските и българските припевки при гадаенето“. Това е опит за проникване в душевността на българи и руси от най-древни епохи. Пътищата на проникване, възприемане, изпълнение и оценка на руската революционна песен у нас се разглеждат обобщено от Е. Метева в статията „Руската революционна песен в България“.

Заслужава внимание статията на В. В. Коргузалов „Песенният фолклор на българите-заселници“. В нея се оценява от гледна точка на нашата съвременност богатият фолклорен материал, записан от известния съветски акад. Н. С. Державин, стогодишнината от чието рождение неотдавна отбелязахме, от българите, населяващи райони по бреговете на Азовско море и Кримския полуостров, в Южна Украйна и Бесарабия. Чрез това също са разкрити ценни страници от духовното общуване на двата народа и колективните усилия за неговото научно изясняване.

С ценни, открити предимно от нея материали борава в статията си „Прижов и българският фолклор“ Л. Минкова. В този дял е поместена и обширна справка от М. Я. Мелц върху публикациите по проблемите на народното творчество, появили се в съветските издания за времето от 1967 до 1974 г.

В третия дял на първия том С. Баева анализира отношението на Петко Р. Славейков към творчеството на Н. М. Карамзин и И. А. Крилов. В. Велчев пък прави твърде обширен обзор на различните аспекти на възприемане на Пушкиновото наследство в нашата страна. Траговката на творчеството на М. Ю. Лермонтов в България и неговото въздействие върху развитието на българската духовна култура се проследяват в статията на М. Гургулова. Използувани са някои материали, неизползувани досега в науката.

Към трактовката на българска тематика и създаването на български образи от някои малко известни или позабравени днес руски писатели се обръща В. Е. Вацура. В статията си „Български теми и мотиви в руската литература от 20-те—40-те години на XIX в.“ се разглеждат подобни моменти у Ю. И. Венелин, А. Ф. Велтман и И. П. Липранди. Близка по съдържанието и насоката си е и статията на В. И. Порудомински „Български страници в живота и творчеството на В. И. Даль“, където се разкриват интересни моменти от ранното прозаическо творчество на бъдещия знаменит руски лексикограф, свързани с престоя му в България по време

на Руско-турската война от 1828—1829 г. Това са скромни, но полезни приноси към изясняването на един аспект от българо-руските литературни взаимоотношения, които до най-близко време беше сравнително по-малко разработван.

Двумотникът не би изгубил, ако в него имаше трудове, разглеждащи принципи въпроси на превода на руска литература на български и българска литература на руски език. Че редакционният колектив не е бил чужд на идеята да застъпи и тези проблеми, се вижда от убедителното представяне на Хр. Ботев като преводач на руската литература на български в статията на Цв. Унджиева „Преводаческата дейност на Христо Ботев“.

Поместените в първия том разработки не са равностойни нито по важността на поставената в тях проблематика, нито по равнището на изпълнението си, но те са успех и за авторите си, и за изданието като цяло. В тях в хронологически ред са изяснени редица звена от процеса на руско-българското литературно общуване, като се набелязва, общо взето, и насоката, в която ще се развие цялостното изследване по-нататък.

Вторият том на сборника е също съставен от три дяла и третира проблеми на българо-руските литературни връзки от втората половина на XIX в. и от епохата след Великата октомврийска социалистическа революция.

Томът се открива с теоретическата статия на Г. Димов „Българската литературно-критическа мисъл и руската революционно-демократическа естетика през XIX в.“. Процесът на това взаимно общуване и взаимно проникване се разглежда в двата му етапа: последните десетилетия преди Освобождението и първите десетилетия след него до началото на XX в. През втория период е отделено специално място за развитието на марксистката естетическа и литературно-критическа мисъл, представена от Д. Благоев. Излизайки от концепцията за ускореното литературно развитие на нашата страна, авторът подчертава една негова характерна черта — и художествената литература, и литературната критика се създават паралелно от едни и същи личности. Едновременно с формирането на новата българска литература протича и нейното литературно-критическо осветляване и теоретическо осмисляне. Лаконично, но убедително се изтъква творческото учене на Н. Бончев, П. Р. Славейков, Т. Икономов, Л. Каравелов, Хр. Ботев от В. Г. Белински. Подобаващо място е отделено на въздействието на естетическите идеи на Н. Г. Чернишевски върху Л. Каравелов и Хр. Ботев, а също и върху З. Стоянов. Руската материалистическа естетика според автора оказва известно влияние върху Ив. Шишманов и върху д-р К. Кръстев в ранния етап от развитието му. Особено място е отделено на Д. Благоев, като се посочват приликите и

отликите му с Г. В. Плеханов и се подчертава оригиналността на идеите му и близостта им до естетическите схващания на В. И. Ленин. В заключение се казва, че българската естетическа и литературно-критическа мисъл, усвоявайки творчески някои от главните идеи на руската материалистическа естетика и критика от XIX в., за няколко десетилетия изминава голям път и спомага за създаването на една национална литература на равнището на световната.

Към други специфични проблеми на XIX в. ни връща В. П. Вилчянски в статията си „Войната за освобождение на българите и руската литература“. Авторът показва отлично познаване на художествената литература, посветена на освобождението на нашата страна. Той борови с примери от творчеството на писатели от различен ранг и с различни обществено-политически и естетически позиции — И. С. Тургенев, Ф. М. Достоевски, М. Е. Салтиков-Шчедрин, Глеб Успенски, К. Станюкович, С. П. Боткин, С. Утин, Вас. Немирович-Данченко, Я. П. Полонски, П. Ф. Якубович, И. Аксаков, А. А. Голенищев-Кутузов, Н. Миньки и др. Този обширен материал, макар и лаконично привлечен в рамките на статията, дава представа за сложната и многостранна картина на Руско-турската освободителна война от 1877—1878 г., видяна и обрисувана от руските художници на словото. Заслуга на автора е и това, че привлича творби на писатели, забравени или почти забравени сега, но важни с оглед на научното осветляване на проблема.

Статията на П. Троев „Глеб Успенски в България“, изградена почти изцяло върху издирени от автора материали, дава явна представа за сложното развитие на този руски писател. Върху широка фактическа основа е разгърната и защитена тезата за типологическата близост на руския писател с редица български писатели от втората половина на XIX в. (Л. Каравелов, Ив. Вазов, П. Ю. Тодоров, М. Георгиев, Т. Г. Влайков, Хр. Максимов и др.). Отделено е достатъчно място на един аналитичен обзор на интерпретацията на Успенски от българската критика и специално на марксистката критика. Приносен момент в статията е установяването авторството на някои статии за Успенски, смятани досега за анонимни.

В „Пенчо Славейков и руската революционно-демократическа литература“ И. Захариева дава убедителна трактовка на тази недоизяснена страна от творческото развитие на поета. Приведени и проанализирани са много факти, говорещи за висок интерес на Пенчо Славейков към предшествениците на революционната демокрация — декабристите, а после и към най-видните представители на самата революционно-демократическа литература — Белински, Чернишевски, Салтиков-Шчедрин, Шелгунов, Добролюбов, Писарев, която му оказва благотворно влияние. Под това влияние именно той одобрява началната

дейност на Д. Полянов, Ц. Церковски, Ив. Андрейчин. Авторката обаче явно посочва и разграничителната линия между нашия поет и руската революционно-демократическа литература. Отчитайки цялата сложност на отношението на П. П. Славейков към руските революционни демократи, Захариева намира явно онова положително, което те са дали в общото му оформяне като творческа личност от голям ранг.

В „Руската народническа публицистика в България“ Ж. Ескенази със завидна ерудиция и голяма добросъвестност проследява пътищата на проникване изданията на руските революционери у нас, като се започне от продукцията на Херценовата „Свободна руска печатница“, мине се през задграничните издания на Чернишевски и се дойде до многобройните народнически брошури с различно съдържание, издавани също в емиграция, главно в Швейцария. Авторът внимателно е разграничил и посочил факторите и личностите, съдействали за проникването на тази литература в България, както и за нейното разпространение, възприемане и влияние върху редица видни български революционни дейци, преминали по-късно на позициите на марксизма.

С. Илиев в „Руският символизъм и поезията на П. К. Яворов“ разглежда втория период от развитието на големия български поет на широк общоевропейски историко-литературен фон. Той намира много сходства специално с руските символисти, но аргументирано подчертава техния типологически характер, а също и значителното място, което заема Яворов в световния литературен процес.

Втората работа, засягаща руските модернисти и отношението им към България и българската литература, е тази на Хр. Йорданов „Игор Северянин в България“. Тя е посветена на критическото осветляване у нас на И. Северянин и в още по-голяма степен на неговите пребивавания, поетически четения в България и многобройните му тесни връзки с български поети, писатели и критици. Това е наистина една почти неизвестна в науката страница из българо-руските литературни взаимни връзки.

Вторият дял на тома е зает от няколко статии из областта на българо-съветските литературни връзки. Най-напред е работата на К. И. Ровда „Елин Пелин и М. Горки (Към историята на проучването на въпроса)“. Опирайки се на творчеството на двамата писатели, проанализирайки огромна съветска и българска литература, свързана с въпроса, авторът идва до заключението, че творчеството на Горки в най-общ смисъл е оказало известно благотворно влияние върху Елин Пелин, подсилвайки социалната му активност и задълбочавайки реалистическия подход към изобразяваните жизнени явления. Авторът обаче смята, че е рано да се говори за влияние на Горки като социалистически реалист върху

Елин Пелин, тъй като в най-активните творчески години на нашия писател е имало несъответствие в условията за формиране и извяване на двамата писатели. Българският писател не е възприемал и пренасял механически художествения опит на руските писатели, а се е извявал самостоятелно, даже е влизал в творческо съревнование с тях, запазвайки напълно своята индивидуална и национална самобитност.

Богато наситена с фактически материал и подкрепена със солидни научни изводи е работата на В. Колевски „Първият конгрес на съветските писатели в българските му отгласи“. На фона на сходствата и различията в обстановката в България и СССР в средата на 30-те години на XX в. той разглежда конкретно ролята, която изиграва Първият конгрес на съветските писатели за развитието на съветската литература, а след това проследява различните пътища, по които прониква и се разпространява информацията за него в нашите писателски среди, начините, по които се възприема. Авторът изтъква решаващата роля, изиграна от материалите на Първия конгрес, за правилната ориентация на прогресивните писателски среди, притискани от буржоазната реакция, от една страна, ангажирани и във вътрешни борби във връзка с ленинизацията на пролетарско-антифашисткия литературен фронт. Материалите на Първия конгрес са оръжие в ръцете на писателите-комунисти при утвърждаването на метода на социалистическия реализъм в нашата литература при специфичните за нашата страна условия.

В „Революционната поезия на Александър Блок и българската литература“ Е. Даскалова пише за широкото разпространение и добрия прием на революционната поезия на големия руски поет в България през 20-те—30-те години на нашия век. Приведени са многобройни данни за възприемането на тази поезия от редица големи български поети и за специфичните начини на отражение в собственото им литературно творчество. Авторката разграничава няколко подпериода, през които сходството на наши поети с Блок, главно типологическо, си има свои особености. Тя смята, че революционната поезия на Блок е била един от стимулите в отърсването на някои наши поети от индивидуализма и естетизма и в насочването им към социалистическото изкуство.

С. Русакиев в статията си „Новаторската традиция на Маяковски и българската поезия (1917—1944 г.)“ прави хронологически обзор на контактологическите и типологическите връзки и сходства на няколко десетки български поети с поезията на Маяковски и идва до заключението, че те са изиграли положителна роля във формирането на българската социалистическо-реалистическа поезия.

Интересна страница от историята на българо-съветските връзки разкрива В. Д. Андреев в „Из историята на съветско-бъл-

гарското културно сътрудничество през 20-те—30-те години на XX в.“ Въз основа на материали от български автори през посочения период авторът показва сложната борба, която се води в нашата страна за изясняването характера на революционните промени, извършващи се в съветската литература и култура, и за правилното им възприемане и прилагане в България. Подчертана е ролята на прогресивните издания и дейци в България, които с огромни усилия, водейки борба с буржоазната реакция, успяват да разяснят характера на културната революция в Съветския съюз и да насочат към нея (въпреки полицейските бариери) значителна част от интелигенцията и народа.

В статията си „Михаил Шолохов и новият български епос“ Й. Цонев прави паралели между творчеството на съветския писател, от една страна, и на редица български писатели — Г. Караславов, Е. Коралов, Ст. Загорчинов, Д. Талев, Ст. Ц. Даскалов, К. Калчев, Ив. Петров и др., от друга страна. Въз основа на тях той извежда твърдението, че посочените писатели и техните произведения имат редица типологически сходства с творчеството на Шолохов.

Вторият том на колективното българо-съветско издание съдържа като последен свой дял два библиографски материала. Единият от тях — „Bulgarica в Ленинградските архивохранилища“ от Л. И. Ровнякова е описание на значително количество български материали, намиращи се в ленинградските архивохранилища, които все още частично са използвани в науката, а голямата им ценност е очевидна. Авторката прави обзора си с оглед на пускането на тези материали изцяло в научно обръщение, което би довело до изясняване на поставяни досега, но неполучили пълното си решение научни проблеми, засягащи българската културна история, литература и народно творчество. Тук са печатни издания, официални и неофициални документи, лични писма на известни дейци и пр. за един период от началото на XIX до началото на XX в. Работата може да окаже неоченима помощ на изследователите, занимаващи се с посочените проблеми през този период.

За разлика от Л. И. Ровнякова в своята работа „Есенин в България“ В. К. Петухов си поставя по-скромни и по-конкретни цели — да даде материал за една бъдеща пълна библиография за представянето на Сергей Есенин в нашата страна.

Както се полага на едно солидно научно издание, двутомникът е снабден с подробен и грижливо изработен указател на имената и названията.

В ръцете на специалистите и на по-широк кръг ценители на литературната наука се намира едно солидно научно изследване.

Усилията на редакционния колектив и на авторите са се увенчали с успех.

Колективното двутомно изследване „Руско-български фолклорни и литературни връзки“ е нов важен момент в плодотворното сътрудничество между българските и съветските учени-литературоведи. Резултатите от него са напълно на равнището на съвременните изисквания на литературната наука. Те дават възможност да проникнем значително по-дълбоко в проблемите на активното духовно обобщаване на българския и руския народ.

Двутомникът „Руско-български фолклорни и литературни връзки“ може да се схване и като своеобразна „заявка“ за бъдещи изследвания от този род. Изпълнението на подобни задачи за бъдеще, като се привлечат и нови компетентни сили и от двете страни, ще доведе до нови изследвания и ще прокара пътя към написването на една пълна научна история на българо-руските и българо-съветските фолклорни и литературни връзки и взаимоотношения през вековете.

Георги Германов

„АСПЕКТИ И ОБРАЗИ“

от ИВАН ПОПИВАНОВ

С., изд. „Български писател“, 1977. 413 с.

С активното си участие в литературния живот Иван Попиванов си извоюва авторитет на литературовед с широки научно-творчески интереси от теоретичен, историко-литературен и литературно-критичен характер. Това проличава и в сборника, към който са адресирани настоящите бележки, което се засилва от факта, че той е с ретроспективен обхват.

Книгата се открива с обстойна и задълбочена статия, с очевидни белези на студия, по един почти неизследван проблем на такава, едва ли не занемарена област на съвременното ни литературознание, ако не бяха усилията на литературоведи като П. Данчев, П. Зарев, В. Колески. Думата ми е за литературоведската естетика. Не я поставям в кавички, защото за мене естетиката не е някаква широка и „в същност доста неопределена и неясна област“¹, а съвсем определена наука, която в редица отношения има методологическо значение за литературознанието. Но в случая въпросът е за естетическата категория трагикомично в литературата.

Една предварителна бележка. Като синоним на термина „категория“ И. Попиванов употребява и изкуствоведския термин тоналност. Тъй като става дума за конкретното идейно-художествено изпълнение, превъплъщение, вариации и нюанси на такава естетическа категория, в която основното е естетико-емоционалното съдържание, смятам тази

¹ С. Игов. Критикът Шарл Бодлер.— Литературен фронт, 13 окт. 1977.